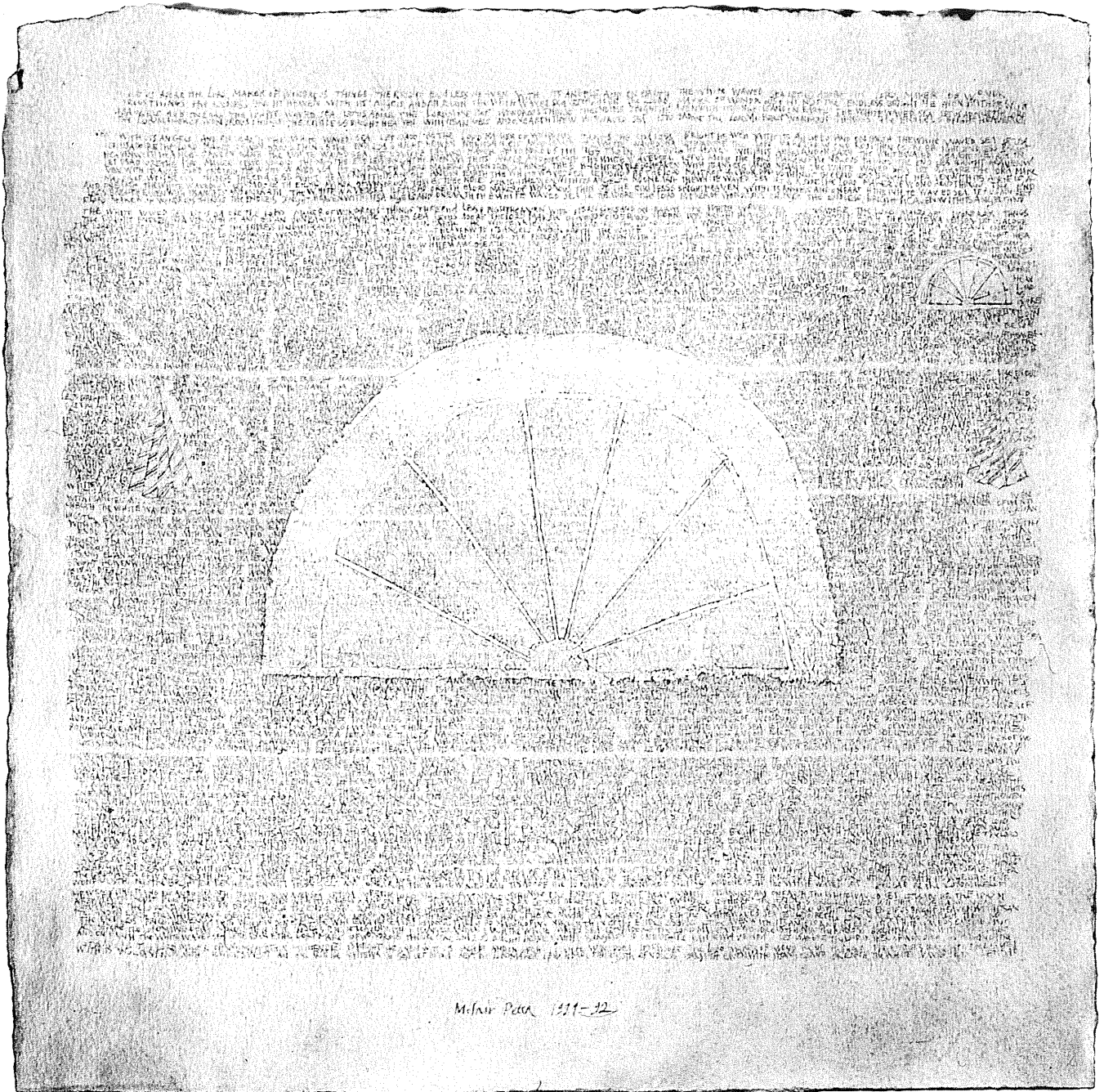

MŰHELY

Szerb Antal naplójából • Sebastian A. Samay: Affektivitás – A morális viselkedés energiabázisa II. • André András, Báger Gusztáv, Balla Máté, Bertók László, Gyórfy Attila, Hortobágyi Tibor, Horváth Elemér, Mándy Stefánia, Novák Éva, Szakács Eszter, Széki Patka László és Tábor Ádám versei • Karátson Endre prózája • Bálint Péter: Élve boncolás • Hannes Böh-

2001
1

ringer: Ismétlés • Tandori Dezső: „Átlagéletkor” • Mártonffy Marcell: „Olvadás-példázatok – A parabolaértelmezés változatai Otlík Géza Iskola a határon című regényének magyarországi fogadtatástörténetében • Varga Mátyás: „egy kőbe dobod magadat” – Lét és egzisztencia Nemes Nagy Ágnes Napforduló kötetében • Képek: Molnár Péter művei

Tartalom

BERTÓK LÁSZLÓ:	Fölemelkedik, lebeg	3
	Lehajolni a vödörért	3

SZERB ANTAL:	Részletek a naplóból	4
--------------	----------------------------	---

„Kamaszkorában az ember a Mindenséget egészében akarja átélni, lassanként az átmérő mind egyre szűkül, a bölcs ember lemond arról, ami a körön kívül fekszik, és ami belül van, annál gazdagabb és mélyebb lesz.”

SEBASTIAN A. SAMAY:	Affektivitás. A morális viselkedés energiabázisa	15
---------------------	--	----

„Az ember nemcsak meghatározott szükségletek fényében látja a dolgokat és alakítja ki viszonyát hozzájuk, hanem képes sokrétűen látni őket és kölcsönhatásba lépni velük. Az objektív megismerés korántsem a valóságtól való elkülönülés egyik formája, épp ellenkezőleg, joggal írható le a kötődés egyetemessé válásaként, mert az embernek azt a határtalan étvágyát fejezi ki a lét iránt, amely messze meghaladja az állati megismerésben adott érdeklődési köröket.”

MÁNDY STEFÁNIA:	egy jégkor elolvad	26
	a várt napon	26
GYÓRFFY ATTILA:	Írás... ..	27
	Hasztalan azonosság	27
SZAKÁCS ESZTER:	Testek	28
	Leltár	28
	Menaszériám	28
BALLA MÁTÉ:	Fanyar ez a vidék	29
	Évgyűrűk	29
HORTOBÁGYI TIBOR:	Reneszánsz	30
	Sphagnum és Menyanthes	30
	Nagyezerjófű	30
KARÁTSON ENDRE:	Úgy képzelem, édesanyámat Belladonának hívják, engem Barbarának, a bőrfejú Benó névre hallgat	31
NOVÁK ÉVA:	Polimorfia	37
	Rémület	37
	Csak egyszerűen	37
	Horror vacui	37
SZÉKI PATKA LÁZSLÓ:	halottak napja előtt	38
	arkangyali vers-sátor	38
ANDRÉ ANDRÁS:	Telihold; képzelt, téli közelítés	39
	Nincs idő	39
BÁGER GUSZTÁV:	Vers, amikor	40
	Sátorban megfigyelt levegő	40
TÁBOR ÁDÁM:	Égszak	41
	Ugyanaz	41
	17-es szoba	41
	Válasz	41
HORVÁTH ELEMÉR:	Bambi	42
	Holocaust	42
	Mons sacer	42
	Ár ellen	42
	Leletek	42

BÁLINT PÉTER:	Élve boncolás – Párizsi napló	44
---------------	-------------------------------------	----

„Nem hiszek egyetlen és minden elvárás, felmerülő kérdést kielégítő megoldásban; akár egy grafikusnak, nekem is látnom kell a különböző változatokat: szellemi- és lelki állapotom sajátos lenyomatait, hogy továbblépés reményében letehessem a voksomat valamelyik mellett, de a többit is igyekszem megőrizni eredeti formájában, mert a vázlatok együtt szemléltetik azt az utat, melyet a művé válás alatt megtettem.”

HANNES BÖHRINGER:	Ismétlés	57
-------------------	----------------	----

„Az ismétlés: egy pillanatra mintha visszafelé látszana menni. Tavaszi szél az őszenben. A küszöbön még megáll az ember és még késlelteti az elkerülhetetlen elválást. Belekezd még egy kis beszélgetésbe, míg végül hagyja túlmenni a vendégeket a küszöbön.”

TANDORI DEZSŐ:	„Átlagéletkor”	61
----------------	----------------------	----

„Szélsőségeimet – az életkor szélsőségeit nem is kell annyira figyelembe vennem, ez a megállapítás ennek automatikus magyarázata, miért –, a rendhagyóságokat, rendellenességeket stb. leszámítva szellemileg önállóan nevezhető koromtól fogva máig (s ma is) lehetőségeimnek, életemnek átlagát éltem (élem)”.

MÁRTONFFY MARCELL:	Olvasás-példázatok – A parabolaértelmezés változatai Ottlik Géza <i>Iskola a határon</i> című regényének magyarországi fogadtatástörténetében	71
VARGA MÁTYÁS:	„egy kőbe dobod magadat” – Lét és egzisztencia Nemes Nagy Ágnes <i>Napforduló</i> kötetében	88

H. UJLAKI CSILLA:	Beney Zsuzsa: Két parton	92
SÁGHY MIKLÓS:	„A pillanat fölkinálja magát / Miért nincs türelmed észre venni?” (Bertók László: Februári kés)	93
JOÓ JÓZSEF:	„Leszáll még darázs a vízre” (André András: Mélyhűtött dallam)	94
BODRI FERENC:	Szegedi konferenciák	95
G. KOMORÓCZY EMŐKE:	Így éltünk Pannóniában (Tüskés Tibor: Az exponált Idő)	97

KÉPEK: MOLNÁR PÉTER művei

- Borító I.: Siena, 1991 (Fotó: Haris László)
 Borító II.: Kapujanincs átjáró, 1988 (Fotó: Koczka István)
 Borító III.: Csönd emlék, 1994 (Fotó: Haris László)

Köszönjük Borián Elréd, Szeifert Judit és a Petőfi Irodalmi Múzeum segítségét!

A teremtés-megsemmisülés ciklikus körforgása az egyetemes lét tükrében is fájdalmas, ám a természet örök törvényének bölcs tudomásulvételével elfogadható.

„Porból lettünk és majd hóvá
[leszünk
beszivárgunk, honnét jöttünk,
[a földbe.
Mint víz, mint csillogó kékes
[elem.
Bennünk fordul az anyag más
[anyagga.”

(10)

„Majd összezáruk mögöttem a víz,
a fent, lent tengerei befogadnak.
Meggzúnik az idő s vele a lét is
és a tér, elmúlásunk otthona.”

(71)

A földhöz és a vízhez tartozó képek (homok, hamu, por, kő, kavics / tenger, folyó, pára, jég, hó, könny) motivikus hálózatként szövik át a kötet egészét, mint a tűzhöz társuló fény, gyertya, lámpa és az éghez köthető nap, hold, csillag, felhő képzetkör. Föld és ég, tűz és víz, rend és káosz, forma és formátlanság, test és lélek, anyag és szellem, szó és csend, látható és láthatatlan, véges és végtelen megtapasztalása ráébreszti az embert saját esendőségére, kicsinység voltára, létének tűnékenységére. A józan belátás azt sugallja, hogy nem alanyai, csupán tárgyai vagyunk a létezésnek, hivatásunk nem a szeretetben és a megismerésben rejlik, rendeltetésünk, „*hogyan bennünk lássa a világ, / hogyan foszlik az egykor létezőből / semmivé az anyag s anyagtalanság.*”

A személyes létszférában az elmúlás – „*a haldoklás kintibőrbe zártan, de mégis különváltan-meztelen*” szorongással, félelemmel, tehetetlenséggel tölti el az embert. A legkínzóbb érzés a halál személytelenségéből, a kapcsolatok hiányából fakad.

„*Nem a haldoklástól, nem a haláltól félek, hanem attól a mérhetetlen kis lépéstől, végtelen zuhanástól míg odaképzelt kezed eleresztem.*”

(65)

Szemléletes képen jelenik meg a költői létmód megszűnése is: „*Az elgurult toll nyomán a vonal / lecsúszik a papírról.*” A „kettős létezés” és „kettős nemlét” paradox átmenetiségét, ugyanakkor a formai fegyelmet erősítik a kötet címlapján Anna Mark grafikájának konstruktív formái, a fekete-törtfehér színár puritánsága.

Benev Zsuzsa versciklusa egyedülálló a kortárs magyar lírában. A szerző szinte a lehetetlent kísérti meg: azt a filozófiai „szótlan tudást” kívánja versbe szedni, mely szerint „elbíráhatatlan, mert kimondhatatlan”. A megszólalás igénye azonban olyan örök költői szándékot sejtet, amely bizik abban, hogy „a kimondhatatlan ... talán az a háttér, amelyből az, amit ki tudtam mondani, jelentést kap” (Wittgenstein). Ez a tudás pedig mindnyájunk közös, magától értetődő birtoka.

(Argumentum Kiadó, 2000)

H. Ujlaki Csilla

„A pillanat fölkinálja magát. / Miért nincs türelmed észre venni?”

(Bertók László: Februári kés)

Bertók László legújabb kötetének vers-szövegei mintha a napló-szerű feljegyzések konkrétságától szeretnének eljutni olyan határtalan térbe, melyben a hagyományos értelemben vett időszámítás értelmét veszti. A mindenséget magába foglaló pillanat(ok) tapasztalatának („a pillanatban benne a történet”) szavakkal történő kibontása azonban reménytelen kísérletnek tűnik, hiszen a megnevezés óhatatlanul lekési a *szóvá tett* mindenkori jelent („észrevétlenül elillan / a tulajdonképpen jelen”). Talán az időtlenség sehová sem tartó állapotából történő folyamatos kizökkenés lehet az egyik oka a kötet versvilágát átjáró félelemnek. Az univerzum lüktetését vágó lírai szubjektum („elfeledkezni időről, térről”) minduntalan a szavak lekésétségében találja magát, és ennek a – tudat vezérelte – időszámításnak (a születésen kívül) talán legfontosabb mérföldkövei a halál és a számadás: „*Úgy érzed, érted jöttek, / de csak a penge hideg lapja / ütődik homlokodhoz. / Mint a bűnöző / toporogsz a megállóig. Ha a / mellednek szegeznek, / az előre megfontolt szándékot is / beismered.*” A versek epikus mozzanatai (pl. „*Kiteszi a kukát. Fölállítja az / egérfogót. Tornázik.*”) a tudatos szerkesztés olyan kiindulópontjainak tekinthetők, melyek a versek retorikai alakzatainak kínálnak támadási felületet. Abban az értelemben, hogy a néha hihetetlenül távoli jelentésmezőket összekapcsoló bravúros metaforák, illetve a megválaszolhatatlanul feltett kérdések oly dolgokat céloznak meg, melyekre rákérdezni, melyeknek értelmét keresni, látszólag teljesen értelmetlen cselekedet. Nyugtalanító kérdések, alakzatok ezek, melyek saját cselekvési értéküket is aláásva aktív bizonytalanságra ítélik olvasójukat. Megoldásokat természetesen nem kínálnak a versszövegek, inkább a pillanat magyarázatok nélküli teljességének befogadására biztatnak: „*A pillanat fölkinálja magát. / Miért nincs türelmed észrevenni? / Álmodni róla? Hinni benne? / Elindulni minden irányban?*” Ám Bertók László költészete csupán a kérdéseket teszi fel minduntalan, melyekre komolyan csak a kérdések vég nélküli láncolatával lehetne válaszolni.

A kötet verseinek terében zajló nyelvi küzdelem célja valójában nem a megnevezés, a kimondás (hiszen: „a porszemnek / vége, ha megnevezed”), hanem minél pontosabb és árnyaltabb közelítése a kimondhatatlannak és határtalannak. A versek nyelvi megformáltságának alapvető jellemzői, a témának újabb és újabb árnyalatait kibontó, egymás után sorjázó mondatok ellenére is a feltűnő elhallgatások. Mintha a határtalan nem férne el a nyelvben. A korábbi Bertók-kötetektől (főleg: *Három az ötödiken*, 1995) már jól ismert, roppant sűrítettességű szonettforma újra alkalmazása (legalábbis kilenc vers esetében) szintén ezt látszik alátámasztani. A mondatok és szavak önkényes megcsonkítása, végződés elhagyása, egyszóval: a nyelv redukálása az egyszerűség szóbeli megragadhatóságának reménytelenségét demonstrálja:

*Ordítanak a részletek,
mert az egész újfent „potom”,
keresgéled a végeket:
tosan? i? halt? ál? ság? vagy on?*

*Oda-vissza szaladsz a nyomon,
de a jó megint elveszett.*

E mesterien megformált szonettek szellemes, gyakran ironikus szó- és nyelvjátékaikon túl izgalmas értelmezői feladatra hívnak, hiszen a szándékos nyelvi csonkításokat többnyire a kontextus alapján magának az olvasónak kell értelemmel ellátnia. Hasonló elhallgatási és sejtetési mechanizmusok vezérlik a kötet – összesen kilenc csoportba rendezett – haiku verseit is. A szinte már kristálytömorségűre csiszolt szövegek néhány szavába akkora jelentésenergiák sűrűsödnek, hogy azok óhatatlanul szétfeszítik (vagy talán helyesebben: szétvetik) saját nyelvi kereteiket, és valóban betörni látszanak a megnevezhetetlen és

kimondhatatlan vidékeire. Mintha Bertók a haiku-költészet mestereihez híven pár szóval képes volna ablakot nyitni a határtalanra, vagyis arra, ami számára nincsen jelvéset. Ugyanakkor sajátos bertóki színezetet is kap ez a versforma, hiszen az időtlenség megidézése mellett finom iróniát is kiolvashatunk belőlük, vagy néha az emberi lét groteszk vonásainak keserű kritikáját: „Leér a földig, / méltán hiszi, hogy minden / vele kezdődik”. Am a legszebbek talán mégis azok, melyek a gondolataiba és nyelvébe zárt (reménytelen) szemlélődő érzéseit növelik egy mehökkentően pontos és tömör kép segítségével szinte kozmikus méretűvé, mint például a *Kavics* című ciklus harmadik versében: „A szeg a fába, / hogy összeressenjen a / föld minden ága.”

A szonett és haiku között versformáinak maradéktalanul pontos bertóki megformálása mintha saját strukturális zártságát kérdőjelezné meg azáltal, hogy folyton arra utal, amit a vers nyelvi szövete már nem bír el. Vagyis a forma nem lezár, hanem a lezárhatatlanság formális jelölőjévé válik e mesterien megformált versekben.

A félelem teréből és idejéből történő kilépés lehetőségét jelenti a Bertók-szövegek világában az álomba merülés pillanata is, mely mintha nemcsak hogy másfajta tudatállapot, hanem egy teljesebb létforma kapuja is volna: „félálomban még ki-be sétálgat / az élet és a halál közötti kapun, / s úgy tesz, mintha a saját / akaratan múlna a határtalan”. De vajon hol van e két létforma határa? És egyáltalán – kérde a lírai beszélő – „miért ott kell elválasztani egymástól, / ami elválaszthatatlan?”

Bármennyire is eldöntetlen marad a Bertók-versek világában „Hogy meddig terjed az [álom] óceán, / meddig a [valóság] háló”, mégis az éjszaka sötétjébe riadó lírai én beszélői pozícióját inkább az ébredés szobafalakkal határolt félelmei jellemzik. Az öntudat saját magára eszmélésének azon gyötrelme, hogy megint nem sikerült „ráhangolódnia az univerzumra”. A világ öntudatlan rendjéből való kilógás őszinte ábrázolását láthatjuk még a *Fagyos* vagy az *Ítélet* című versekben is, ugyanakkor a visszatalálás reményének képei is megjelennek, mint például az egész világot egy hatalmas, félelmek nélküli játékként megragadó *Játszik* című versben:

*Ha beszállsz a játékba,
attól kezdve történik minden.
Ha nem számít, hogy nyersz-e,
az idő melléd fekszik,
csupán az óramutatók*

*távolodnak. Ha az egészet
elfelejtet, úgy érezheted, hogy
te találsz ki a buborékot,
s előbb-utóbb
szétpukkad az is,
amiről semmit sem tudsz.*

Bertók verseinek időszámítása kétős. A félelmek ideje előre haladó, és végpontja a halál. Nyomában a test pusztulása jár: „ott a tükör, a naptár, s hogy / rusnya is, vén is már, s legalább húsz / kilóval nehezebb a kelleténél”; a testé, melyet mint valami független, de nagyon kedves tárgyat szemlél nem kevés öniróniával a lírai én. Ahhoz azonban, hogy a mulandóság idejére ráláthasson, egy másik időskiba kell helyezkednie, mégpedig az öröklét sehová se tartó, ciklikus időszelvétebe: „az óra lapja és jelentése / egyszerre robban föl. A legtöbb, / amit tehetsz, hogy / visszafordulsz és átmegy ugyanott”. A kötet szövegei gyakran mintha a félelmek idejéből próbálnának meg eljutni egy határtalanra tágított örök pillanatba: „S mintha szándékosan / botlana meg a saját / árnyékában, úgy csúszik bele a / hirtelen fölfogott pillanatba, / mint kulcs a zárba, mint aki / azonossá lett önmagával, / s ha kell, megsemmisülhet”. A szándék azonban folyton kudarcra ítéltetett. A jelen pillanatát nem lehet kimerevíteni, keresztmetszetében szemlélni, hiszen „a jelen annyi csak, / hogy rögtön azután, amikor / elmúlt, emlékezetedbe / vésed a pillanatot, miközben / észrevétlenül elillan / a tulajdonképpeni jelen”. A versek ismerik saját korlátait. Megrázó tudásuk éppen a pillanat egészlegességének megragadásáért folytatott reménytelen küzdelem tapasztalatából származik. A saját gondolkodásának határait feltérképező elme bölcs belátásából. A szövegek nyugtalanító kérdésfeltevései sem válaszokat várnak, hanem inkább a „végeket”, a nyelv és a gondolkodás által még befogható világ peremét pásztázzák (akár egy „köröző zseblámpa a mélyben”). A költészet e két világ (ahonnét a kérdések érkeznek, illetve ahonnét nincs válasz) közötti határpozícióját jelenítik meg szinte ars poetica szerűen a *Pókháló* című vers sorai: „A vers, mint a pókháló a / pincelejáróban. A tört fény is / megrezzen ha belé akad. Aki ír, / szédelő félhalott legyekre vadászik. Becsomagolja, / otthagya őket”. Soha nem a teljesség akad fenn a „rezgő rajzolon”, hanem csak a választalanság szavak nélküli csendje. És ez a Bertók-versek nyelvből szőtt hálójának szépsége. Hogy „Szavak nélkül írja, / fejezi be a verset”. Pontosabban: fejezteti be olvasójával. Ahol ugyanis a vers beszélője

elhallgat, ott kezdődik a határtalan és „mindenható hiány”. Vagyis a költő lényegében: a „semmitől csinál semmit”. A lírai én e kijelentéséhez azonban talán a befogadói oldalról hozzátehetjük még, hogy miközben ezt teszi, mégiscsak csinál valamit, nevezetesen észrevesz, hogy „a rövid sorokban is / benne a semmi”. A legegyszerűbb dolgokra történő rákérdezésekkel, a szemléletes metaforákkal a teljesség nyugtalanító hiányára hívják fel a Bertók-versek a figyelmünket. És, hogy miért? „Mert ettől” – mondja az *Idő után* című vers lírai beszélője megidézve a pincelejáróban rezgő pókháló képét is – „ha pontosan akar fogalmazni, / az élete függ”.

(Magvető Kiadó, 2000)

Sághy Miklós

„Leszáll még darázs a vízre”

(André András: Mélyhűtött dallam)

„Kígyónyelv lombosul, csúzli-ágas, / lecsüngő kézfej, sziklahát. / Fölfénylik üttest, háztető, / a nyeldek-lő, mosdatott világ.” Ezzel az esősséppel kezdődik *André András* első kötete. Az ég könnyeket hullat, akár egy *Kurosava*-filmben, megelevenedik a világ, ki-ki saját kedve és belátása szerint élheti meg a kort – fontos élni! –, állhat az ég alá, akár csak a szerző, hogy a víz egybemosson minden részletet, mi külön dobog benne. Az ég tanúja mindennek, tudja, kikben van erő, hogy maguk irányítsák életük folyását, ismerjék a szabadságot, a toll hegyéhez ereszkedő darázs akaratát, ami szent dolog. Ha például azt akarja, hogy a szerző most még ne írjon kétsorosakat meg haiku-verseket – utóbbi roppant veszélyes műfaj –, akkor hallgatni kell rá.

Mélyhűtött dallam – a kötet címe feltűnő, de pontos: mindegyik vers tulajdonképpen dallamokról szól; esőről, hirtelen szívdobogásról, lankás folyópartról, kriptaholdról, félhang-billentyűről, fű-fa-napégyenlőségről, emberekről... Vajon mit akarhat André András ihlető élményével, a dallammal, főleg a huszonegyedik században? Hogy tisztán lássunk és halljunk?

A szerzőt olvasva talán sikerül hozzá hasonlóan szemlélni a világot, pontosabban a költészet és a valóság viszonyát. A mindennapok nyelvén szól hozzánk, elegánsan, mint aki csak azt kívánja láttatni,